

علامه جوادی آملی بر کارکرد عقل «مفتاحی» در عرفان اسلامی تأکید دارند

رئیس پژوهشکده دین پژوهی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی گفت: عقلانی و خردگرا بودن عرفان یکی از ویژگی‌های عرفان علامه جوادی آملی است...

رئیس پژوهشکده دین پژوهی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی گفت: عقلانی و خردگرا بودن عرفان یکی از ویژگی‌های عرفان علامه جوادی آملی است و ایشان در آثار خود معتقدند در عرفان نظری عقل هم به عنوان مفتاح و هم به عنوان معیار کاربرد دارد.

حجت‌الاسلام والمسلمین محمدجواد رودگر، رئیس پژوهشکده دین پژوهی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، در گفت‌وگو با خبرگزاری قرآنی ایران (ایکنا) در بیان برخی از آرای آیت‌الله‌العظمی جوادی آملی، اظهار کرد: علامه جوادی آملی معتقدند که عرفان اصیل و ناب اسلامی دارای نظام و سامانه و ساختار کاملاً مشخصی است. این نظام باید از دل آیات، احادیث و ادعیه یا مجموعه معارف وحیانی آموزه‌ها و گزاره‌های تقلینی استخراج شود و بتوان به آنها شکل و قالب مشخصی داد.

عرفان اسلامی؛ عرفانی منسجم و روشمند

رئیس پژوهشکده دین پژوهی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی افزود: با انجام این کار در حقیقت عرفان را تحت ولایت وحی قرار داده‌ایم و وقتی که عرفان تحت ولایت وحی قرار بگیرد، در این صورت هماهنگی بین عقل و عشق و برهان و عرفان و شکوفایی این دو در پرتو وحی نیز تعریف خاص خود را پیدا خواهد کرد. این نکته‌ای قابل تأمل است و استاد در مقدمه «؛عین نضاح؛ با استفاده از حدیث شریف «؛من اخلص لله اربعین صباحاً؛ روشمندی عرفان اسلامی را تبیین کرده‌اند.

وی در تشریح این مطلب گفت: این حدیث ناظر به این امر است که عرفان اسلامی عرفانی روشمند است که در یک نظام منسجم قرار می‌گیرد و پس از قرار گرفتن در نظام، اصول، اهداف و روش‌های خاص خود را خواهد داشت و اساطین فن و اساتید برجسته و زبده در حوزه عرفان و در عین حال قرآن، باید این اصول و اهداف و روش‌ها را از معارف و منابع غنی متعددی که در اختیار ماست، استخراج کنند.

رودگر با اشاره به این که یکی از خلأهای موجود در جامعه علمی امروز ما آن است که مانیفست عرفان اسلامی با ادبیات گفتمانی جدید در اختیار عموم جامعه و به ویژه نسل جوان تشنه معرفت و معنویت و فضیلت قرار نگرفته است، ادامه داد: عرفان هنوز پرده‌نشینی خاص خود را در حوزه‌های علمی و نظری و نیز عرفان عملی دارد. البته این امر شاید از جهاتی درست باشد؛ چراکه درگاه و ساحت خاص عرفان، در مقام عینیت، هر کسی را به خود راه نمی‌دهد.

این محقق و پژوهشگر عرفان اسلامی تصریح کرد: در مقام عینیت و واقع این گونه نیست که همه افراد بتوانند در این حوزه قرار گیرند. حوزه عرفان حوزه بسیار دشوار و پیچیده بوده و نیازمند مجاهدت‌های علمی و عملی بسیار است و از این جهت، چه بسا که باید پرده‌نشین باشد، اما از یک جهت دیگر که به برکت انقلاب اسلامی و انفاس قدسیه امام راحل (ره) در جامعه معنویت خاصی اوج گرفته و گسترانده شده و ذائقه عموم جامعه و به ویژه نسل جوان، به سمت معنویت و عرفان گرایش پیدا کرده است.

اتفاق لفظ «؛عرفان؛ بر معنویت‌های جدید نادرست است

وی با تأکید بر این که این گرایش را باید جهت و شکل داده و به قول امروزی‌ها مدیریت و مهندسی کرد، عنوان کرد: یکی از راه‌های این امر همین است که عرفان حقیقی را از دل قرآن و احادیث و ادعیه مأثور معصومین (ع) استخراج کرده و با ادبیان نوآمد و جدید تبیین کنیم. «؛عرفان‌های کاذب؛ تعبیری متناقض است و اتفاق لفظ عرفان بر آنها نادرست است، اما متأسفانه این اصطلاح استعمال شده و شیوع پیدا کرده است.

رئیس پژوهشکده دین پژوهی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی: عقل شکوفا شده در پرتو وحی، عقل سلیم فطری، عقلی که استعلاء معرفتی پیدا کرده و عقلی که از شوائب شک و شبهه (در حوزه

نظری) و شهوت و شهرت (در حوزه عملی) میرا و منزه است، می‌تواند معیار سنجش کشف و شندهای عرفانی قرار گیرد. رئیس پژوهشکده دین‌پژوهی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی اضافه کرد: ساحت عرفان ساحتی قدسی است و گرایش‌ها و معنویت‌های جدید مطرح شده کاملاً زمینی بوده و اطلاق لفظ عرفان بر آنها درست نیست. عرفان‌های بدلی و معنویت‌های نوپدید - که معنویت به معنای واقعی کلمه نیستند - صرفاً برخی مقولات روانشناختی و فراروانشناختی را ترویج و تبلیغ می‌کنند.

شارح 171#&؛ رساله الولاية؛ raquo؛ علامه طباطبایی افزود: اگر ما بتوانیم عرفان حقیقی را به جامعه و به‌ویژه نسل جوان ابلاغ و القاء کنیم، به جرأت می‌توان گفت که بیش از نیمی از کار را در جهت مبارزه با عرفان‌های بدلی و معنویت‌های کاذب طی کرده‌ایم. این از جمله اموری است که علامه جوادی آملی بر روی آن بسیار تکیه داشته‌اند. ایشان مطلبی را درباره روش‌مندی‌ها و ساختارمندی‌ها طرح کرده‌اند که اگر ما آن را الگو قرار دهیم و پس از آن کار منسجم تحقیقاتی در این زمینه صورت گیرد، شاید بتوان در این جهت قدم‌های مؤثری را برداشت.

نقش عقل در عرفان اسلامی

وی عقلانی و خردگرا بودن عرفان را از دیگر ویژگی‌های عرفان آیت‌الله‌العظمی جوادی آملی برشمرد و خاطرنشان کرد: ایشان در مباحث خود در کتاب 171#&؛ منزلت عقل در هندسه معرفت دینی؛ raquo؛ و یا در برخی از آثار دیگر خویش از جمله در کتاب 171#&؛ دین‌شناسی؛ raquo؛ این بحث را مطرح کرده و عقل را به سه دسته عقل مفتاح، عقل مصباح و عقل معیار تقسیم کرده‌اند.

رودگر در توضیح این مطلب گفت: ایشان این تقسیم را با استفاده از احادیث انجام داده‌اند و بنده با استفاده از ادبیات ایشان، به نکته‌ای در باب عرفان نظری اشاره می‌کنم. به اعتقاد بنده در عرفان نظری گفتمان عقل حاکمیت و مدیریت دارد و عقل است که نقش اول، بنیادین و برجسته را ایفا می‌کند. در این عرفان عقل هم به عنوان مفتاح و هم به عنوان معیار کاربرد دارد.

ورود به ساحت عرفان مستلزم عقلی رشد یافته است

وی در تشریح مراد خود از کاربرد عقل مفتاح در ورود به مباحث عرفان نظری گفت: این امر بدان معناست که ما هنگام ورود به حوزه عرفان نظری باید به لحاظ عقل علمی رشد یافته باشیم. بزرگان ما از جمله علامه جوادی آملی و علامه حسن‌زاده آملی از علامه طباطبایی و دیگران نقل کرده‌اند که کسی که می‌خواهد وارد حوزه عرفان شود، باید منطقیات و عقلانیات او استحکام پیدا کرده باشد و حتی به لحاظ علمی سطح بالای دروس منطق و کلام و فلسفه را گذرانده باشد؛ یعنی پس از ممارست‌های عقلانی وارد حوزه عرفان شود.

عقل مفتاح؛ کلید ورود به ساحت عرفان

این محقق و پژوهشگر با تأکید بر تجهیز به کلید عقل مفتاحی هنگام ورود خانه عرفان افزود: از سوی دیگر و پس از ورود به خانه عرفان با مسائل و آموزه‌های مختلفی مواجه می‌شویم. این مسائل و آموزه‌ها، اصول، عناصر و مؤلفه‌های گوناگونی که در عرفان نظری مطرح است، حتی باید در بسیاری از مواضع رمزگشایی، تبیین، تحلیل و اثبات شود. همین مقوله وحدت شخصی وجود نیاز به استدلال و برهان دارد و خود عارفان ما نیز چنین کاری کرده‌اند.

رئیس پژوهشکده دین‌پژوهی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی در تشریح سخنان خود خاطرنشان کرد: شاگردان ابن‌عربی این مسیر طولانی را طی کرده تا این‌که به حکمت متعالیه صدرایی منتهی شده است. در حکمت متعالیه صدرایی براهین قوی و قویمی در اثبات و تبیین وحدت شخصی وجود اقامه شده و کسی که در صدد تبیین مسائل عمیق عرفان نظری را که یکی از مهم‌ترین مسائل عمیق آن که بنیادی‌ترین و کلیدی‌ترین آنها بحث توحید عرفانی در قالب توحید وجودی، توحید صمدی، وحدت شخصی وجود و بحث 171#&؛ بود و نمود؛ raquo؛ است، نیازمند عقل رشدیافته، عقل تجربیدی و عقل استعلاء یافته است.

عقل معیار؛ میزان سنجش ره‌آورد شهودی

نویسنده کتاب‌های 171#&؛ عرفان قرآن؛ raquo؛ و 171#&؛ زهره آسمان؛ raquo؛ ادامه داد: جالب این‌که در عرفان عملی نیز وقتی که يك عارف می‌خواهد تا ره‌آورد شهودی خود را به دیگران انتقال دهد، نیازمند عقل معیار است. این نکته در بسیاری از آثار چاپ شده استاد جوادی آملی از جمله در شرح تمهیدالقواعد ابن‌ترکه و جلد سیزدهم تفسیر موضوعی قرآن مجید، تفسیر انسان به انسان و آثار دیگر مشاهده می‌شود.

محمدجواد رودگر:

عرفان اسلامی عرفانی روشمند است که در يك نظام منسجم قرار می‌گیرد و پس از قرار گرفتن در نظام، اصول، اهداف و روش‌های خاص خود را خواهد داشت و اساطین فن و اساتید برجسته و زبده در حوزه عرفان و در عین حال قرآن، باید این اصول و اهداف و روش‌ها را از معارف و منابع غنی متعددی که در اختیار ماست، استخراج کنند

وی عنوان کرد: ایشان در این آثار بر این نکته تکیه می‌کنند خود عارفان - از جمله ابن‌ترکه در اواخر کتاب تمهیدالقواعد - عقل را میزان و منطق سنجش صدق و کذب مدعیات عرفانی می‌دانند؛ یعنی رهاورد عرفان عملی در حوزه عرفان نظری باید با عقل معیار سنجیده شود و یکی از آن معیارها و موازین سنجش شهود عرفانی و تشخیص رحمانی یا شیطانی بودن و ملکی یا ملکوتی بودن آن عقل معیار است.

شارح «؛رساله الولاية«؛ علامه طباطبایی تصریح کرد: عقل حجت الهی است و این حجت از منظر علامه جوادی آملی در ساحت‌های مختلف مانند عقل تجربی، عقل نیمه‌تجربیدی و عقل تجربیدی نیز مطرح می‌شود؛ یعنی عقل در حوزه‌های علوم تجربی کاربرد دارد، در علوم فلسفی که نیز کاربرد عقل کاملاً روشن است و مبنای آن مبنای عقلانی است، در حوزه‌های عرفانی و عرفان نظری به‌ویژه در بخش شهودات عرفان عملی که در قالب عرفان نظری تبیین می‌شوند، نیز این عقل است که نقش نخست و برجسته را دارد.

وحی عقل را تربیت می‌کند

این محقق و پژوهشگر عرفان اسلامی با تأکید بر این‌که وحی، عقل را تربیت و مدیریت کرده و به فعلیت می‌رساند، خاطرنشان کرد: عقل شکوفا شده در پرتو وحی، عقل سلیم فطری، عقلی که استعلاء معرفتی پیدا کرده و عقلی که از شوائب شك و شبهه (در حوزه نظری) و شهوت و شهرت (در حوزه عملی) مبرا و منزّه است، می‌تواند معیار قرار گیرد؛ همان‌گونه که ما کشف و شهود غیرمعصوم را می‌توانیم با کشف و شهود معصوم (ع) مورد سنجش قرار دهیم، با عقل مقطوع نیز می‌توانیم آن را مورد سنجش و ارزیابی قرار دهیم.

سنجش عقل و شهود غیرمعصوم با عقل و شهود معصوم (ع)

وی تأکید کرد: در سنجش عقل و شهود غیرمعصوم به وسیله عقل و شهود معصوم (ع) نیز راهنما و دلیل ما عقل است: «؛العقل دليل المؤمن«؛. همان‌گونه که نظریات در فلسفه باید به ضروریات و بدیهیات برگردند، در عرفان نیز همین‌گونه است. باید بحث‌های کشف و شهودی به بدیهیات برگردد و ابده بدیهیات کشف و شهود معصوم (ع) است.

این محقق و پژوهشگر ادامه داد: بدیهیات دیگر در این سنجش بدیهیات عقلانی است و اگر کشف و شهودی با بدیهیات عقلانی در تعارض و تضاد بود، به نفع بدیهیات عقلیه حکم صادر خواهد شد. پس عقل در این محکمه، حکم و حاکم است و این نکته‌ای است که استاد در مواضع گوناگون از آن سخن به میان آورده‌اند.

رئیس پژوهشکده دین‌پژوهی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی در اثبات این‌که عرفان اصیل اسلامی عرفان عقلانی است، تصریح کرد: آنچه که در مقام کشف شهود يك سالک و عارف بدان دست می‌یابد، ما در توزین تجربیات سلوکی و عرفانی به کمک عقل و نقل باید آنها را مورد سنجش قرار دهیم؛ نقل در اینجا به مباحث وحیانی و عقل نیز به دریافت‌های عقلانی وجود انسان برمی‌گردد و فعلیت‌هایی که آن عقل پیدا می‌کند.